

UOT: 821.512.162.09

Məleykə Məmmədova*

AZƏRBAYCAN VƏ ANADOLU FOLKLORUNDA NAĞIL VƏ OYUN TƏKƏRLƏMƏLƏR

Açar sözlər: Azərbaycan, Anadolu, oyun, təkərləmə

Key words: Azerbaijan, Anatolia, play, tongue twister

Ключевые слова: Азербайджан, Анатолия, игра, скороговорка

Lügətlərdə izahı “ağızda diyirlənən, boş-mənasız söz” kimi verilən təkərləmələr “bir dilin xüsusiyyətlərindən olan, xoş, təəccübləndirici, şablon söyləyiş”dir [1, s.3088-3089]. Təkərləmə əski türkcədə “halqa, yumru bir şeyin eşik tərəfi” mənasında olan “tegre” sözünün indiki şəkli “təkər”dən törədilərək “təkər-lə-mə”, “diyirlənmə” mənasına gəlir. Doğan Qaya “Anonim xalq şeiri” adlı əsərində təkərləməni, “vəzn, qafiyə, səci və ya aliterasiyalardan istifadə edərək hissələrin, fikirlərin, hal və xəyalların şişirtmə, qəribəlik, təzadlıq, bənzətmə, güldürü, qısa tanım yaxud çağırışlar yoluyla meydana gətirilən mənzum xüsusiyyətli şablon sözlərdir” [2, s.546] şəklində tərif edir. Pərtəv Naili Boratav “100 soruda türk xalq ədəbiyyatı” adlı əsərində tərifini verməyin çətin olduğunu bildirərək, təkərləmənin baş uyaqlar (qafiyələr) və uyaqlarla əldə edilən səs oyunları olduğunu və çağırışlarla bir-birinə bağlandığını, müəyyən bir şeir formasına uyduurulmuş, bir-birini tutmaz bəzi xəyallarla düşüncələrin düzülməsindən ortaya çıxdığını qeyd etmişdir [3, s.165]. Bildiyimiz kimi, nağıl, hekayə, tapmaca, xalq oyun-tamaşaları, mərasimlər, uşaq oyunları və bu kimi ədəbi janrlar içində və ya müstəqil şəkildə söylənən vəznli, qafiyəli sözlər olan təkərləmələr uşaq oyunlarında əylənmək, gözəl vaxt keçirmək, nitqi inkişaf etdirmək, əbə və qrupa oyunçu seçmək, oyuna çağırmaq və cəlb etmək, rəqib oyunçuları hirsəndirmək və s. üçün söylənir.

Nağıl, hekayə, tapmaca, xalq tamaşası, mərasim və oyun təkərləməsi kimi adlarla qruplaşdırılan təkərləmələr daha çox uşaq oyunlarında, nağılların baş, orta və sonunda söylənərək, Anadoluda bölgələrə görə, oranlama, tenmə, sayışma, sayışmaca, deyişət, deyişət, döşəmə kimi müxtəlif adlarla ifadə edilir. Həmçinin Anadoluda “Qaragöz” və “Ortaoyun”da işlədilən xoş, təəccübləndirici və güldürücü söyləyiş olan muhavərə, uşaq oyunlarında əbə seçimində söylənən sayışmalar, Azərbaycanda sanama, düzgü, yanılmac, acıtmalar və s. müxtəlif xalq ədəbiyyatı növləri də bəzən təkərləmə kimi işlədilir.

Nağıl təkərləmələri ilə yanılmac təkərləmələr əsasən nəsr, mərasim və oyun təkərləmələri isə nəzm formasındadır. Bildiyimiz kimi, ilk təkərləmə nümunələrinə XI əsrdən etibarən türk ədəbiyyatında, xüsusilə “Divani-Lügət’it-Türk”də rast gəlinir. Həmin təkərləmə nümunələrindən biri belədir: “Şu yoğurdu sarımsaklasak da mı saklasak, sarımsaklamasak da mı saklasak?” Azərbaycanda yanılmac olaraq bilinən bu təkərləmənin bənzəri “Qatığı sarımsaqlasaq da olar, sarımsaqlamasaq da”dır.

Saz şairləri arasında yarışma, deyişmə mahiyyətində qarşılıqlı şeir söyləmə olan təkərləmə, aşıqlar arasında təkəllüm olaraq da adlandırılır. Bu cür şeirlər ya söyləməsi çətin sözlərdən meydana gətirilir, ya da darayaq şəklindədir. Ayaq daraldıqca qafiyə tapmaq çətinləşir. Aşıqlardan biri fəsil aralarında təkərləməyə başlayır və yeni bir ayaq açır [1, s.3089].

* Folklor İnstitutu. Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru. E-mail: mmeleyke@gmail.com

Qədimdən cəza növü olaraq da işlədilən təkərləmə vardır. Bildiyimiz kimi, istər Hammurapi qanunlarında, istərsə də Roma hüququnda və ya İslam ədliyyəsinə cinayətlərin qarşısını almaq və məhdudlaşdırmaq üçün müxtəlif ölüm cəzaları tətbiq edilmişdir. Bu cür edam cəzalarından biri də təkərləmədir. Təkərləmə cəzası tətbiq edildiyi zaman cəllad dəmir çubuqla təkərə bağlanmış məhkumu qamçılıyaraq diyirlədərmiş [4].

Nağılların və xalq hekayələrinin başında, ortasında və sonunda söylənən, yarı anlamlı, yarı anlamsız, qafiyəli, şablon sözlər olan nağıl təkərləmələri dinləyicinin diqqətinin cəmləməsinə və marağının oyanmasına yardımcı olduğu qədər, əyləndirmək, keyfləndirmək kimi funksiyaları da yerinə yetirir. Nağıl təkərləmələri danışılacaq nağıl və hekayənin uydurma, həqiqətdən uzaq, xəyal məhsulu olduğunu bildirir. Nağıl təkərləmələri əsasən nağılların başında, ortasında və sonunda olur. Bu cür nağıl təkərləmələrinə nümunə olaraq Azərbaycan və Anadoludakı bənzər variantları seçilərək aşağıdakı kimi alt-alta verilmişdir:

Nağılın başında söylənən giriş təkərləmələri: “Biri varmış, biri yokmuş, Allahın kulu pek çoxmuş, çok deməsi günahmış...” (Anadolu v.)

“Biri varmış, biri yoxmuş, Allahın bəndəsi çox imiş...” (Azərbaycan v.)

Bəzən nağılların başında söylənən nəzm şəklində olan təkərləmələrə də rast gəlirik. Müxtəlif versiyaları olan bu təkərləmələrin Azərbaycan və Anadolu variantlarını nümunə kimi göstərmək olar:

Azərbaycan variantı:

*Əvvəl zaman içində,
Xəlbir saman içində.
Dəvə dəlləklik eylər,
Köhnə hamam içində.*

Anadolu variantı:

*Əvvəl zaman içində
Kalbur saman içində
Cinlər top oynarken
Eski hamam içində*

[5, s.155].

Nağılların ortasında söylənən təkərləmələr: “Az gitmiş, uz gitmiş, dere tepe düz gitmiş, altı ay bir güz girmiş, dönüp bir de arkasına bakmış ki bir arpa boyu yol gitmiş” (Anadolu v.)

“Az getmiş, uz getmiş, dərə təpə düz getmiş, dərələrdən sel kimi, təpələrdən yel kimi, badiyisərsər kimi...” (Azərbaycan v.)

“Az getdi, çox getdi, dərə-təpə düz getdi...”//“Az getdilər, üz getdilər, dərə-təpə düz getdilər...” (Azərbaycan v.)

Nağıl sonu təkərləmələri: “Göydən üç alma düşdü, biri mənim, biri nağıl söyləyənin, biri də nağıla qulaq asanın”//“Göydən üç alma düşdü, biri mənim, biri özümün, biri də nağıl söyləyənin”. (Azərbaycan v.)

“Derken gökten üç elma düşmüş. Biri meleşe, biri şehzadəye, biri de görüp duyduklarını anlatana”//“Sonunda mavi gökten yere üç altın elma düşmüş, biri anlatana, biri masalcıya, birisi de derleyiciyə”//“Gökten üç elme düşdü; biri bana, biri dinleyenlere, diğeri de bütün iyi insanlara olsun”. (Anadolu v.) [5, s.155-156].

Təkərləmə janrının əsas qismini meydana gətirən və laylardan sonra psixoloji, sosioloji, estetik təsiri böyük olan oyun təkərləmələri uşaqların nitqinin inkişafında əvəzedilməz roludur. Təkərləmələr bəsit, qısa, yadda qalıcı, asan söylənən, qafiyəli şeir olması xüsusiyyətlərilə uşaqların nitqini zənginləşdirməsi baxımından əhəmiyyətlidir. Bu təkərləmələrin əsasən uşaqların həm öz uydurduqları olduğu, həm də nəsil-dən-nəslə ötürülərkən dəyişikliyə uğradığı üçün müxtəlif variantları da mövcuddur. İstər uşaqların, istərsə də böyüklərin xəyal güclərinin, zövq və əyləncələrinin məhsulu olan təkərləmələr həm Azərbaycan, həm də Anadolu mədəniyyətinin əksidir. Ayrıca anonim xalq şeirinin əsas nümunələri olaraq dəyərləndirilən bu oyun təkərləmələri çeşidli mövzularda olması baxımından da xeyli zəngindir.

Mövzu və həcmə çox zəngin olan oyun təkərləmələri fərqli qruplar halında bir çox folklor-şünaslar tərəfindən təsnif edilmişdir. Məsələn: Doğan Kaya, oyun təkərləmələrini, əbə çıxarma təkərləməsi (sayışmacalar) və oyun sırasında söylənən təkərləmələr kimi qruplaşdırmışdır. Mevlüt Özhan isə oyun təkərləmələrini oyuna çağırma təkərləmələri, əbə və eş seçimi təkərləmələri (sayışmaca), oyun içi təkərləmələri, oyuna təşviq, oyunçuları hirsəndirmə təkərləmələri, oyun sonu təkərləmələri kimi təsnif etmişdir [2, s.70].

Uşaqların oynadıqları oyunlara görə təkərləmələr müxtəlif məqsədlər üçün fərqli zamanlarda, yer və məkanlarda söylənir. Bütün bunları nəzərə alaraq Azərbaycan və Anadolu nümunələrinin müqayisəsi əsasında oyun təkərləmələrinin təsnifatını aşağıdakı şəkildə vermək olar.

1. Günlük əyləncə-oyun təkərləmələri

Günlük əyləncə-oyun təkərləmələri uşaqların gündəlik oynadıqları oyunlarda, icra etdikləri əyləncələrdə söylədikləri təkərləmələrdir. Bunları da əsasən söylənmə məqamlarına görə oyun başı, oyun içi və oyun sonu deyərək üç başlıq altında dəyərləndirə bilərik.

1.1.Oyun başı təkərləmələri. Oyun başı təkərləmələri daha oyun başlamadan oyunçuları oyuna dəvət etmək üçün oyunçuları çağırma, əbə seçimi və yoldaş seçimi zamanı söylənən təkərləmələrdir.

1.1.1.Oyunçuları oyuna çağırma təkərləmələri. Oyunçuları çağırma təkərləmələri uşaqları oyuna dəvət etmək məqsədilə söylənən təkərləmələrdir. Uşaqlar öz-özlərinə oyun yerlərinə yığışdıqları kimi bir-birlərinə təkərləmələr söyləyərək də oynamağa çağırılırlar. Belə təkərləmə nümunələrinə Azərbaycanda rast gəlmədik. Anadoluda olanlara isə aşağıdakıları göstərmək olar:

*Ali papucu yarım,
Çık dışarıya çık oynayalım.*

*Ayşe hanım papucu yarım,
Çık dışarıya oynayalım [5, s.157].*

*Cik cik Ayşecik
Dalda erik Fatma Gidik
Evi yakın Filiz Akın
Hadi parka Dadı Kalfa [6, s.162].*

*Gökten bir kuş uçar
Kanatları kebab bişer
Bu uşaklık gelir geçer
Gelin uşak oynayalım [7, s.80].*

Qeyd etmək lazımdır ki, bu tipli təkərləmələrə Azərbaycan şairlərinin şeirlərində rast gəlmək olur. Görünür, bu da arxaik fonda genetik olaraq şairlərin bədii yaddaş yükünün təzahürü ilə bağlıdır. Nizami Muradoğlunun “Gəlin dostlar, çilingaç oynayaq” [8, s.148] şeiri bu tipli poetik nümunələrdəndir. Həmçinin Azərbaycanın bəzi bölgələrində, xüsusilə Naxçıvanda uşaqlar qışda qar yağdığı zaman bir-birlərini “Qar topu” oynamağa çağırmaq üçün “Qara bax, qara” şeirini söyləyirlər.

1.1.2.Oyunçu seçimi təkərləmələri. Oyunçuların oyunun başında əbə oyunçu seçimi zamanı söylədikləri Anadoluda sayışmaca, Azərbaycanda sanama tipli təkərləmələrdir. Sanamaya başlamazdan əvvəl oyunçular düz sıra və ya dairə şəklində bir araya yığışırlar. Söylənən təkərləmənin son kəlməsi və ya son hecası hansı oyunçuda qurtarırsa, o, əbə olmaqdan qurtulur. Bu proses təkərləmə oyunçu qalana qədər təkrarlanır və sona qalan əbə olur, ya da əksinə, ilk çıxan oyunçu əbə olur. Bəzən isə sanama ilə saymaq iki-iki də ola bilər. Bu zaman iki oyunçu qarşı-qarşıya durur, biri sanama söyləyir, son heca, ya da kəlmə kimə düşsə, o çıxır, yerinə başqa biri gəlir və eyni şəkildə saymaq davam edir. Bu cür sanama tipli təkərləmələrin sonu əsasən “sən bu oyundan çıx”, “sən çıx”, “sən dur, sən çıx” və s. şəkildə bitir. Belə təkərləmələrdən biri Azərbaycanda çox variantları

olan və bir çox oyunda söylənən “İynə-İynə” sanamasıdır. Eyni təkrərləmənin həm heca ölçüsü (dördlü), həm də quruluş baxımından bənzəri Anadoluda da vardır:

Azərbaycan variantı:

*İynə-iyənə,
Ucu düymə,
Bəli bəlican (Bal ballıca ballı keçi)
Şam ağacı,
Şatır keçi.
Qoz ağacı,
Qotur keçi.
Hoppan, hoppan,
Yırl, yırtıl,
Su iç qurtul [9, s.376].*

Anadolu variantı:

*İnne minne
Ucu dinne
Fil killiğe
Kuş dillice
Lala lula
Pirinç tunç [2, s.45].*

Əbə oyunçu seçimində söylənən “Portağalı soydum” təkrərləməsinin Azərbaycan və Anadolu variantları bir-birinə çox bənzəyir. Hər iki variantda ilk dörd misra eynidir, fərq digər misralardadır:

Azərbaycan variantı:

*Portağalı soydum,
Dil ucuma qoydum,
Mən bir oyun uydurdum:
Duma, duma, dum.
Qırmızı don,
Sarı limon.
Lupa, tuka bitməz,
Yara-yara itməz. [10, s.456]*

Anadolu variantı:

*Portakalı soydum
Baş ucuma koydum
Ben bir yalan uydurdum
Duma, duma, dum.
Kırmızı mum.
Dolapta pekmez
Yala, yala bitmez.
Ayşecik, Fatmacık,
Sen bu oyundan çık. [2, s.47]*

Azərbaycan və Anadoluda əbə oyunçu seçimi zamanı söylənən saylarla əlaqəli sanama təkrərləmələrin bir-birlərinə bənzərləri vardır:

Azərbaycan variantı:

*Bir iki,
Bülbül kimi,
Camdan baxa,
Başım dağı
Hop, hop, hoppan
Qızıl bul, kimsədə yox
Məndə isə çox,
Mənsə bugün,
Sümbülə gəldim
Sümbüllər açmış
Zər zəncəfil,
Dıngır, dıngır
Sənsə çinqır [11, s.249].*

Anadolu variantı:

*Bir, iki,
Bülbül teki
Camdan bakar
Başına takar
Hap hup
Altın top
Kimsede yok
Bizde çok
Ben bir gün
Sümbüle geldim
Sümbül açmış
Zer zefil olmuş
Dıngır dıngırdak [2, s.48].*

Azərbaycan variantı:

*Bir, iki bizimki,
Üç dörd, qapını ört,*

Anadolu variantı:

*Bir, iki, üç Altı ne güzel
Ebelik pek güç Sekizde vur*

Beş altı, daş altı.
Yeddi səkkiz, Firəngiz
Doqquz on, qırmızı don [5, s.250].

Dört koca teker
Beş dibe çöker

Dokuzda atla
Onda tepe takla [11, s.159]

Əsasən ikili qrup halında oynanan oyunlarda yoldaş seçiminə əvvəl başlayacaq oyunçular, ya da hər qrupun başçısı (mollası) olan oyunçular qarşılıqlı durur və sayırlar. Sanama hansında bitsə, o başçı komandasına ilk olaraq oyunçu seçmə haqqını qazanır. Bəzən qrup oyunlarında yoldaş oyunçu seçimi üçün söylənən təkrəlmə dialoq şəklində olur. Başçılar arasında keçən dialoq hər oyunçu seçimi üçün təkrarlanır. İki başçı oyunçunun üzbəüz duraraq qarşılıqlı şəkildə söylədiyi təkrəlmə nümunəsi aşağıdakı kimidir:

Azərbaycan variantı:

- *Götürdüm yeri*
- *Götürdüm göyü*
- *Götürdüm Aynuru*
- *Götürdüm Leylanı. [5, s.160]*

Anadolu variantı:

- *Aldım yeri*
- *Aldım göğü*
- *Bana bir eş*
- *Al beğendiğini*
- *Aldım Ali'yi [12].*

1.2.Oyun içi təkrəlmələri. Oyun içi təkrəlmələri oyunun əsas özəyini təşkil etməklə bərabər, oyunu idarə etmək, ona rəng qatmaq məqsədilə oynanılan oyunun içində söylənən təkrəlmələrdir. Bu cür təkrəlmələrin bir qismi oyunun ya tamamını əhatə edir, ya da oyunun müəyyən bir məqamında və bəlli bir məqsəd üçün söylənir. Sözügedən məqam və məqsədləri nəzərə alaraq oyun içi təkrəlmələri də bir neçə altbaşlıqda qruplaşdırıla bilər:

1.2.1.Təkrarlanan Təkrəlmələr. Bu tip təkrəlmələr daha çox oyunun tamamını əhatə edərək oyun boyunca davamlı təkrarlanır. Təkrarlanan təkrəlmələrin bir qismi sırf balaca uşaqlar üçündür. Bu təkrəlmələr körpələrlə oynayaraq, əylənərək onlara danışmağı, bəzi anlayışları öyrətmək məqsədilə təkrarən deyilən təkrəlmələrdir. Sözügedən təkrəlmələrə uşaqlara barmaqları öyrətmək üçün söylənən "Barmaqlar" təkrəlməsini nümunə göstərə bilərik:

Azərbaycan variantı:

Baş barmaq,
Başala barmaq.
Uzun hacı,
Qıl turacı,
Xirdaca bacı.
Bu vurdu,
Bu tutdu.
Bu bişirdi,
Bu yedi.
Vay, bəbəyə qalmadı.
Addıx, basdıx,
Kərələdik, kəsdik.
Xoruz beçə,
Qıllı keçə. [11, s.250]

Anadolu variantı:

Elim elime bidek,
Elden çıkan debildek.
Baş parmaq
Badem parmak
Uzun hacı
Gül bacı
Bıdı bıdı
Iğdı mığdı mığdı
Sarı dede kavudu
Sarı ineğin sarısı
Sarı koyun derisi
Halil Amca'nın Karısı
Ekmek peynir vermedi.
Iğmadan kırmadım
Çek şunun birini [2, s.16].

Azərbaycan və Anadoluda oynanılan əksər günlük əyləncəli oyunlarda oyun içi təkrəlmələri mövcuddur və bu təkrəlmələr əsasən oyunun bütün gedişatında əsas rol oynayır və demək olar ki, oyunun başından sonuna qədər eyni ilə təkrarlanır. Bu tip oyun təkrəlmələrinin Azərbaycan və

Anadoluda variantları olduqca çoxdur. Hər iki bölgədə bənzər şəkildə oynanılan “Kəpənək” və “Bənövşə” oyunlarında söylənən və bir çox versiyaları olan “Kəpənək təkərləməsi” ilə “Bənövşə təkərləməsi” oyun içi təkərləmələrə nümunədir.

1.2.2. Təşviqedici təkərləmələr. Bu təkərləmələr oyunçuları oyuna təşviq etmək və oyun əsnasında oyunçuların daha yaxşı oynamaları üçün onlara mənəvi dəstək olmaq məqsədilə söylənir. Oyunçunun yaxşı oynaması və rəqib komandaya qalib gəlməsi üçün onun əhvali-ruhiyyəsini qaldırmaq məqsədilə Azərbaycanda və Anadolu da söylənən təşviqedici təkərləmələrə aşağıdakı nümunəni göstərə bilərik:

Azərbaycanda:

- *Qıy gılinc, qıy qılinc,*
 - *Qıyma qılinc.*
 - *Ox atdım,*
 - *Oğru tutdum.*
 - *Bənövşə,*
 - *Bəndə düşə.*
 - *Sizdən bizə bir qız düşə,*
Adı gözəl, özü gözəl,
Aysel xanım, bu qol üstə [13, s.415].

Anadoluda:

Alina velina habibalina
Sandıklının kapağı
İçi dolu yapağı
Kalgıdım bindim deveye
Çilbirini attım havaya
Ak kıza altın taktım
Gök kıza mangır taktım
Ak kollu pak kollu
Ayşe kadın seksin de geliversin [2, s.48].

1.2.3. Acıtma, öcəşmə, dolama tipli təkərləmələr. Oyun içi söylənən təkərləmələr içində oyunçulara mənəvi dəstək olmaq üçün deyilən təşviq edici təkərləmələrin yanında bir də cığallıq edən oyunçuları əsəbiləşdirmək, rəqib komandanın əhvalını pozmaq üçün söylənən acıtma, öcəşmə, dolama tipli təkərləmələr də vardır. Azərbaycanda “yandı-qındı”, “acıq-vermə”, “cırnatma” kimi bilinən acıtmalar bəzən təkərləmə kimi oyunlarda istifadə edilir. Həm Azərbaycanda, həm də Anadolu da acıtma tipli təkərləmələr rəqib komandanın oyunçularını əsəbiləşdirmək, əhvali-ruhiyyəsini korlamaq məqsədilə söylənir. Bu cür təkərləmələr xüsusilə hirsəndiriləcək oyunçuların adlarına uyğunlaşdırılır. Aşağıda verilən təkərləmələrdə Azərbaycan variantında Tağı, Anadolu variantında isə Əli adlı oyunçuları əsəbiləşdirmək üçün söylənir:

Azərbaycanda:

Ay Tağı dim-dim duraz,
Gəl bizi güldür biraz.
Boynunu əy saz kimi,
Bir cikkə çək qaz kimi.
Qardaşı gombul Tağı,
Kəlləsi dombul Tağı.
Uzun duraz, beynamaz,
Xeyrə şərə yaramaz [14, s.43]

Anadoluda:

Dingilda dingilda çıktım tren yoluna,
Üç gəmi geliyor,
Biri A biri B ortancası İsmet Paşa.
Kalk gidelik Beşiktaş.
Beşiktaşta kim vuruldu.
Lüle saçlı kız vuruldu.
Ali Bey hasta, çorbası tasta.
Mendili ipek, kendisi taş bebek [6, s.212].

Anadolu və Azərbaycanda acıtmaq, hirsəndirilmək istənilən oyunçulara söylənən təkərləmələr bir-birinə bənzədiyi kimi təkərləmələrin yönəldiyi oyunçuların adlarında da müəyyən bənzərliklər vardır. Aşağıdakı nümunədə hər iki bölgəyə xas təkərləmə oğlan oyunçu olan Mustafaya söylənir:

Azərbaycan variantı:

Mus-mus Mustafa,
Getdi girdi şkafa.
Şkaf soyuq oldu,
Mustafa toyuq oldu [5, s.163]

Anadolu variantı:

Mustafa mıstık
Arabaya kıstık
Bir mum yaktık
Seyrine baktık [15, s.165].

Bir başqa nümunədə isə hər iki bölgədə hirsəndiriləcək qız Fatma adlı oyunçudur:

Azərbaycan variantı:

*Fatma, Fatma, a Fatma,
Yerində şillağ atma.
Fatmanı verdik ərə,
Qarnı yoğun Ənvərə [5, s.163].*

Anadolu variantı:

*Tahtalardan tahta
Biz gidiyoruz bu hafta
İneğimiz doğurdu
Adını koyduk kel Fatma [12].*

1.2.4. Yanıltmac təkərləmələr. Azərbaycanda “yanıltmac”, “çaşdırmaca”, Anadoluda “yanıltmaç”, “şaşırmaca”, “şaşırtmaç” adlarıyla bilinən yanıltmaclar oyun təkərləmələrinin söyləyiş xüsusiyyəti baxımından söz canbazlığına əsaslanan növüdür. Səs quruluşuna görə çətin söylənən və poetik xüsusiyyəti çox da olmayan, anlamlı-anlamsız cümlələrdən meydana gələn bu təkərləmələrin tez və xətasız söylənməsi lazımdır. Söylərkən yanılan, səhv edən gülünc vəziyyətə düşdüyü üçün bu hal dinləyicini əyləndirir. Əyləndiriciliyi ilə yanaşı öyrədici funksiyası da olan yanıltmaclar uşaqların düzgün danışmalarına yardımcı olduğu kimi əqli inkişafına da müsbət təsiri vardır. Azərbaycan və Anadoluda bir-birinə bənzər yanıltmac təkərləmələrinə aşağıdakıları nümunə verə bilərik:

Şəhrə girdi on beş boz eşşək, beşinin yükü bez-nuz eşşək, beşinin yükü duz-buz eşşək, beşinin yükü qoz-buz eşşək. (Azərbaycan v.)

Yoldan gelir beş eşekli bez yüklü beş adam. Nerden gelip nereye gidiyorsun beş eşekli bez yüklü beş adam? Şuraya gelip şuraya gidiyorum beş eşekli bez yüklü beş adam. (Anadolu v.)

Getdim gördüm bir dərədə iki kar, kor, kürkü yırtıq kirpi var. Dişi kar, kor, kürkü yırtıq kirpi erkək kar, kor, kürkü yırtıq kirpinin kürkünü yamamaqdansa, erkək kar, kor, kürkü yırtıq kirpi dişi kar, kor, kürkü yırtıq kirpinin kürkünü yamayır. (Azərbaycan v.)

Karşiki köprünün altında iki kürkü yırtık kör kirpi. Dişi kürkü yırtık kör kirpinin kürkünü erkek kürkü yırtık kör kirpiye mi kaplamalı, yoksa erkek kürkü yırtık kör kirpinin kürkünü dişi kürkü yırtık kör kirpiye mi kaplamalı?. (Anadolu v.) [5, s.164].

1.3. Oyun sonu təkərləmələri. Oyun bitdiyi zaman və ya oyunun bitdiyini bildirmək üçün söylənən təkərləmələrdir.

Azərbaycan variantı:

*Nağıl,
Hər kəs evinə dağıl! [16, s.404].*

Anadolu variantı:

*Ayağının altı çamur,
Evine gitmeyen gavur [2, s.99].*

Bir başqa nümunədə isə Azərbaycan və Anadoluda oyundan sonra hər kəs evinə dağılacağı zaman aşağıdakı təkərləmə söylənir:

Azərbaycan variantı:

*Ovcumdakı nədi?
- Qıfılcım.
- Hər kəs evinə dağılcım [17, s.86].*

Anadolu variantı:

*Evli evine, köylü köyüne
Evi olmayan, sıçan deliğine [6, s.163].*

Azərbaycanın Ağdaş bölgəsində və Anadoluda oyunun bitdiyini bildirmək üçün söylənən bir-birinə bənzər bir başqa təkərləmə nümunəsi isə aşağıdakı kimidir:

Azərbaycan variantı:

*Bir, iki, üç, dörd, beş,
Altı, yeddi, səkkiz, dokuz, on*

Anadolu variantı:

*İğne battı, canımı yaktı
Tombul kuş, arabaya koş.*

*Arabaya qon.
Arabanın təkəri
İstanbulun şəkəri.
Hap, hop, hup,
Bunnan başqa oyun yox [17, s.461].*

*Arabanın tekeri,
İstanbul'un şəkəri
Hap hop
Altın top
Bundan başqa oyun yok [6, s.164].*

Oyunun bitdiyini və uşaqların hamısının evə getməsi və ya təkərləməni söyləyənin özünün oyunu bitirdiyini bildiren təkərləmə nümunələri ilə də qarşılaşırıq. Bu cür təkərləmələrdən hər birinə bir nümunə olaraq aşağıdakıları verə bilərik:

Azərbaycan variantı:

*Havalan, ha havalan,
Havalandıq uçmağa,
Haqq qapısının açmağa.
Qanadımız üzüldü,
El yaylağa düzüldü.
El yaylaqdan gəlincə,
Buğdaları dərinçə,
Qocabaşı kəsdilər.
Qıntırğadan qılinc yağdı,
İçində qurd-quş yağdı.
Qurd-quş yağdı dərməndi,
Canım sənə qurbandı.
Yoldaşlar hamı getdi,
Oyunlar burda bitdi [18, s.252].*

Anadolu variantı:

*Yuvalandım yumak oldum
Ben yumağı ablama verdim
Ablam bana darı verdi
Ben darıyı kuşa verdim
Kuş bana kanat verdi
Ben kanadı göğə verdim
Gök bana yağmur verdi
Ben yağmuru yere verdim
Yer bana çimen verdi
Ben çimeni koyuna verdim
Koyun bana kuzu verdi
Ben kuzuyu beye verdim
Bey bana para verdi
Aldım verdim, verdim aldım
Ben oyunu bitirdim [19].*

2. Mərasim oyun təkərləmələri

Böyükrlə uşaqların öz aralarında, həm də bərabər icra etdikləri mərasim xarakterli oyunlarda söylənən təkərləmələr isə mərasim təkərləmələridir. Ümumiyyətlə oyun təkərləmələri deyilən zaman sadəcə uşaqların oynadıqları oyunlarda söylənən təkərləmələr olaraq düşünülür. Amma əslində bu belə deyil, uşaqların oynadıqları oyunlarda təkərləmə olduğu kimi böyükrlərin oynadıqları mərasim oyunlarında da təkərləmələr vardır. Böyükrlərin oynadıqları mövsümi və saya oyunları təkərləmələrlə daha zəngindir. Sözügedən belə oyunlara ovsun, sehir elementlərilə zəngin ayin və ritual xarakterli “Çömçəli gəlin”, “Yağmur gəlini”, “Çömçəxatun”, “Qodu-Qodu”, “Qode Qode”, “Saya”, “Yel baba” və bu kimi oyunları göstərmək olar.

Müxtəlif məqsəd və zamanlarda icra edilən mərasim oyun təkərləmələrini bir neçə başlıq altında qruplaşdırmaq mümkündür:

2.1.Yağış yağdırma mərasimi təkərləmələri. Azərbaycanda və Anadoluda quraqlıq olduğu zaman uşaqlar və böyükrlər bir yerə yığılıb dualar edərək, ehsan verərək müxtəlif oyunlar oynayıb yağış yağdırma mərasimini icra edirlər. Azərbaycanda “Çömçə Xatun”, Anadoluda isə “Çömçəli gəlin” oyunları bir-birinə bənzər şəkildə quraqlıq zamanı Allahdan yağış-yağmur istəmək üçün oynanılan mərasim xarakterli oyunlardır. Həmin oyunlarda söylənən və fərqli versiyaları olan təkərləmələrdən aşağıdakıları nümunə verə bilərik:

Azərbaycanda:

*Çömçəxatun nə istər?
Tanrıdan yağış istər.
Qoyunlara ot istər,*

Anadoluda:

*Hot bodi bodi
Anan baban neden öldü
Bir kaşıkçık sudan öldü*

<i>Quzulara süd istər, mə-ə-ə</i>	<i>Tarlalar yarıq yarıq</i>
<i>Çömçəxatun nə istər?</i>	<i>Çiftçilər beli bükük</i>
<i>Tanrıdan bol istər,</i>	<i>Yerden bəreket</i>
<i>Ağaclarla bar-bəhər,</i>	<i>Gökten Yağmur</i>
<i>Çobana quzu istər, mə-ə-ə.. [2, s.89]</i>	<i>Ver Allahım ver.. [20]</i>

2.2.Günəşi çağırma Mərasimi Təkrəlmələri. Azərbaycanda “Qodu-Qodu mərasimi” adı ilə də bilinən Günəşi çağırma mərasimi adətən yağışlı günlərdə yağışı kəsmək məqsədilə günəşi çağırmaq üçün keçirilir. Bu zaman çox maraqlı təkrəlmələr söylənilir. Sözügedən təkrəlmələrə Azərbaycanda yağış yağdığı zaman günəşi çağırmaq üçün oynanılan “Qodu-Qodu”nu nümunə göstərə bilərik. Azərbaycandan fərqli olaraq Anadoluda yağış yağması üçün oynanılan “Qode-Qode” oyunundakı təkrəlmələr isə bir-birinə bənzərdir:

Anadolu variantı:	Azərbaycan variantı:
<i>Udu udu gördün mü</i>	<i>Qodu-qodu gördüyünüz varmı?</i>
<i>Uduya salam verdin mi</i>	<i>Qoduya salam verdiyiniz varmı?</i>
<i>Udu kapıdan keçerken</i>	<i>Qodu gedəndən bəri</i>
<i>Sulu bir yağmur verdin mi</i>	<i>Gün üzü gördüyünüz varmı?</i>
<i>Ekincinin tarlasına</i>	<i>Qodunu atdan düşürün,</i>
<i>Koramazın kuyusuna</i>	<i>Qoduya süddü aş bişirin,</i>
<i>Ver Allahım ver</i>	<i>Qodu sabah gün çıxartmasa,</i>
<i>Bir dolu yağmur [2, s.113] .</i>	<i>Varın atdan düşürün [21, s.89].</i>

3.Yeli-Küləyi çağırma mərasimi təkrəlmələri. Azərbaycanda taxıl yığımından sonra xırman sovrulan zaman yeli, küləyi çağırmaq üçün mərasim keçirirlər. Sehir, ovsun xarakterli bu mərasimdə süpürgə yandırılaraq aşağıdakı təkrəlmə oxunur:

<i>Yan süpürgə</i>	<i>Yandı, oddandı,</i>
<i>Yel gəti, gəl!</i>	<i>Yanmağa tələs,</i>
<i>Süpürgə yandı,</i>	<i>Əs, küləyim, əs! [20, s.91].</i>

Süpürgə yandırılaraq sehir edib ovsun xarakterli təkrəlmə oxunduqdan sonra ardınca bir çox bölgələrimizdə “Yelli baba”, “Yel baba”, “Heydər” kimi müxtəlif adlarla küləyə müraciət edib çağırırlar:

<i>Heydər, Heydər, əsə gəl!</i>	<i>Çətir-çətir bulut gəl!</i>
<i>Yeddi xırman basa gəl!</i>	<i>Uşaxları ovut, gəl!</i>
<i>Qırıldı oğul-uşax,</i>	<i>Xırman savırır baba,</i>
<i>Dəsmal götü yasa gəl!</i>	<i>Arpa, buğda, noxut, gəl!.. [20, s.91-92]</i>

2.4.Saya Mərasimi Təkrəlmələri. Anadoluda və Azərbaycanda bolluq-bərəkət, artım, qoyunların tərənnümü məqsədilə keçirilən saya mərasimlərində söylənən saya təkrəlmələrində də bənzərliklər vardır:

Azərbaycanda:	Anadoluda:
<i>Salam əleyk səy bəylər,</i>	<i>Saya saya salımbaya</i>
<i>Bir-birindən yey bəylər!</i>	<i>Dört ayağı nalımbaya</i>
<i>Saya gəldi gördünüz,</i>	<i>Saya geldi duydunuz mu?</i>
<i>Salam verdi aldınız....[22, s.64]</i>	<i>Selam verdi aldınız mı?.. [19]</i>

2.5. Bayram Mərasimi Təkrəlmələri. Bayram mərasimi təkrəlmələrinə Azərbaycan və Anadoluda qeyd olunan Xıdır, Novruz, Ramazan və Qurban bayramında oynanılan oyun təkrəlmələri daxildir.

2.5.1. Xıdır Mərasimi Təkrəlmələri. Azərbaycanda və Anadoluda haqqında çoxlu rəvayət və əfsanələr olan, həmçinin dastan və nağıllarımızda qəhrəmanlara xeyir-dua verərək köməyinə çatan XIZIR peyğəmbərlə bağlı keçirilən Xıdır mərasimində söylənilən təkrəlmələr bir-birinə bənzərdir:

Azərbaycanda:

*Xıdır, Xıdır, xıd gətir,
Var dərədən od gətir.
Mən Xıdırın nəyiyəm,
Bircə belə dayıyam.
Ayağının nalyam.. [5, s.169]*

Anadoluda:

*Hızır, Hızır hız gelir,
Var dərədən od getir.
Hızıra hızır deyerler,
Hızıra çırak koyurlar [23, s.162]*

2.5.2. Novruz mərasimi təkrəlmələri. Novruz mərasimi təkrəlmələrinə Azərbaycan və Anadoluda Novruz bayramında oynanılan oyunlar zamanı söylənilən təkrəlmələr aiddir. Belə təkrəlmələrə nümunə üçün Kosa-Kosa oyun-tamaşasında söylənilən təkrəlmələri nümunə göstərmək olar.

Azərbaycanda:

*A Kosa Kosa gəlsənə,
Gəlib salam versənə,
Çömçəni doldursana,
Kosanı yola salsana [5, s.170].*

Anadoluda:

*A Köse Köse gelsene
Gelip selam versene
Torbanı doldursana
Köseni yola salsana [2, s.190].*

2.5.3. Ramazan mərasimi təkrəlmələri. Azərbaycan və Anadoluda ramazanda oynanılan müxtəlif oyunlar təkrəlmələrlə zəngindir. Belə oyun təkrəlmələrinə ramazanın 15-də Azərbaycanın Ordubad rayonunda “Orucun onbeşi”, Anadolunun Amasya bölgəsində isə “Amin bağırma” adı ilə oynanılan oyunlarda söylənilən təkrəlmələri nümunə göstərə bilərik:

Azərbaycanda:

*Orucun on beşidi gəldim sizə,
Orucun niyazını verin bizə.
Dəstəxanın xırdasını verin bizə...
Ayaqları sudadı,
Gözləri yuxudadı.
Verənin oğlu olsun,
Verməyənin qızı olsun,
Bir gözü də kor olsun [24, s.24].*

Anadoluda:

*Amin bana hak Ramazan
Hoşbin bana hak Ramazan
Cennette var bir pınar
Ondan içən hurilər
Allah Allah dedilər
Yağ verənin kızı olsun
Yumurta verənin oğlu olsun
Amin Amin... [25]*

2.5.4. Qurban mərasimi təkrəlmələri. Qurban mərasimi təkrəlmələrinə Qurban bayramında icra edilən oyunlarda söylənilən təkrəlmələr daxildir. Bu təkrəlmələrə Anadoluda Qurban mərasimində uşaqların oynadıqları “Olsun-Olsun”, “Tepsi tutmaca” (“Sini tutma”) və bu kimi oyunlarda söylənilən təkrəlmələri nümunə göstərə bilərik:

Olsun-Olsun oyunu:

*Olsun olsun
Bir oğlun olsun*

Tepsi tutmaca oyunu:

*Eşim eşim ekşin eşim
Kulağı kuyruğu düşkün eşim*

*O da bize yoldaş olsun
Amin! [25, s. 81]*

*Bencileyin şaşkın eşim
Bunu elinde ne tutup durursun [25, s.71].*

2.6. Toy Mərasimi Təkrəlmələri. Toy mərasimi təkrəlmələri Azərbaycan və Anadoluda keçirilən toy mərasimində (elçilik, nişan, toy hazırlıqları, xına gecəsi, toy günü, duvaqqapma) oynanılan oyunlar zamanı söylənən təkrəlmələrdir.

Azərbaycanda toydan sonra keçirilən “Duvvaqqapma” mərasimində söylənən təkrəlmələrə aşağıdakıları nümunə göstərə bilərik:

*Bazardan aldım kələmi,
O kələmi, bu kələmi,
Sağolsun oğul əkəni.*

*Bazardan aldım soğanı,
O soğanı, bu soğanı,
Sağolsun oğul doğanı [5, s.171].*

Anadoluda nişan və bir çox yerli mərasimlərdə oynanılan “Ahret ana” oyunu da başdan ayağa təkrəlmələrlə zəngindir. Oyunda Axrət ana, qax satan, hoca (molla), şərab satanın söylədiyi təkrəlmələr icra edilən hərəkətlərə uyğun olaraq oyunun əsasını təşkil edir:

Kakçı (Qax satan):

*Kakçı geldi kakçuu
Kakçı geldi kakçuu...
Alana satarım
Almayı döverim
Armut kurusundandır
Çok iyidir bizim kaklar
Hem de ucuza satarım [15, s.2].*

Şarapçı (Şərab satan):

*Alaca çorap mavi çorap
İşte raki, işte şarap
Arpa ektim evlek evlek
Geldi konu baba leylek
Baba leylek uçtu, kaz kaldı
Kavuşmamıza az kaldı [15, s.27].*

Bu tipli toy mərasimi təkrəlmələri insanların əhvali-ruhiyyəsini yaxşılaşdırmaq, qohum olan ailələr arasında isti münasibətlər yaratmaq, gənc ailənin təməlini möhkəmləndirmək məqsədilə deyilirdi.

Təkrəlmələrin yaranması ilə bağlı müxtəlif fikirlər vardır. Uşaq oyunlarının qədim ritualların uşaqlar tərəfindən təqlid edilərək günümüze qədər gətirmələri nəticəsində yarandığını vurğulayan alimlər təkrəlmələri də bu rituallar və inanclarla əlaqələndirirlər. Bütün uşaq oyunlarının kökünün rituallara əsaslandığını söyləməyin doğru olmadığı kimi, təkrəlmələr üçün də eynisini söyləmək doğru deyil. Əsasən uşaqların xəyal məhsulu olan təkrəlmələr məntiqi əlaqəsi olmayan, bəzən də anlamsız sözlərin bir araya gəlməsilə yaranır. Uşaqların yeni gördükləri bir şey, həyatlarında təsirli olan bir hadisə, hər hansı bir əşya və ya bir insan yeni təkrəlmələr üçün mövzu ola bilər. Uşaqların dil, danışma, nitq, musiqi, sevgi, hörmət və bu kimi anlayışlarının inkişafına kömək edən təkrəlmələrin bir çox funksiyalarının olduğu da məlumdur:

1. Təkrəlmələr dilin inkişafına müsbət təsir edir. Belə ki, təkrəlmə söyləyən onu doğru və xətasız demək məcburiyyətindədir, bunun üçün göstərdiyi səy günlük danışığında, nitqində əks olunaraq düzgün və xətasız danışmasına kömək edir. Məsələn: yanılmac təkrəlmələri bu xüsusiyyətinə görə konservatoriya ilə universitetlərin teatr bölmələrində keçirilən bədii qiraət dərslərində tez-tez istifadə olunur.

2. Uşaqlar oynayarkən xətasız olaraq söylədikləri təkrəlmələr onlarda özünə güvən və inam hissi yaradır. Eyni zamanda uşaqlar əqli cəhətdən sağlam böyüyür, cəmiyyət qarşısında həyəcanlanmadan danışa bilir, sərbəst mühakimə yürütmək qabiliyyətinə yiyələnirlər.

3. Oyunlardakı bir çox təkrəlmələr müəyyən ritmlə, melodiya ilə söylənir. Bu xüsusiyyəti ilə təkrəlmələr uşaqlarda sözə uyğun ritmlər yaratma qabiliyyətinin inkişafına təsir etdiyi kimi, musiqi zövqünün inkişafına da kömək edir.

4. İnsanların yetkinlik dövrlərində qurucu və istehsalçı keyfiyyətlərinin formalaşması, uşaqlıq zamanında bildikləri təkrəlmələrin quruluşuna uyğun yeni bir şeylər düzüb qoşma, yaratma gücü qazanmasından irəli gəlir.

5. “Bir iki bizimki...” kimi ədədlərlə söylənən təkrəlmələr uşaqlarda sayma bacarığını inkişaf etdirir, say anlayışlarını öyrədir. “Baş barmaq başara barmaq...” kimi təkrəlmələr uşaqlarda bədəndəki orqanları, yer, şəhər, dövlət adamı, kino və s. isimlərlə bağlı təkrəlmələr isə həmin isim və anlayışların öyrənilməsinə köməkçi olur.

6. Təkrəlmələr oyunlarda zaman vahidi olaraq işlədildikləri üçün zaman anlayışının inkişafına da təsir edir. Məsələn: Azərbaycanda “Gizlənpaç”, Anadoluda “Saklambaç” adıyla bilinən oyunlarda oyunçuların gizlənmələrinə fürsət verəcək şəkildə, əbə əvvəlcədən müəyyənlanmış bir say (10-na) qədər saydıqdan sonra Azərbaycanda “gəldim qaç gizlənpaç”, Anadoluda isə “önüm, arxam, sağım, solum sobe” deyərək oyunçuları axtarmağa başlayır. Həmin vaxt keçən zaman ərzində uşaqların nə qədər müddətə gizlənmə biləcəklərini təxmin və hesab etmələrinə kömək olur. Həm Azərbaycanda, həm də Anadoluda eyni şəkildə oynanılan “Yerdə nə var” oyununda bir oyunçunun təkrəlmə bitənə qədər digər oyunçunu belində tutması və bu kimi nümunələr zaman anlayışı ilə əlaqəlidir.

8. Təkrəlmələr uzunluq anlayışının öyrənilməsinə təsir edir. Azərbaycan və Anadoluda bənzər şəkildə ağaclar, topla, daşla və b. əşyalarla oynanılan oyunlarda vurulan əşyanın getdiyi yer ilə əvvəlki yerin arasında təkrəlmənin hər sözündə bir addım atılaraq ölçülməsi təkrəlmənin həmin funksiyasına nümunə verilə bilər.

9. Təkrəlmələr milli folklor qaynağı olaraq uşaqların milli ruhda təlim-tərbiyəsi üçün də əvəzəlməz bir mənbədir. Ümumiyyətlə, təkrəlmələr uşaqların söz ehtiyatının yaranması, düzgün tələffüz qaydalarını mənimsəməsi, hazırcavablığı, zehni inkişafının formalaşmasında əhəmiyyətli rol oynadığı kimi, milli xarakterinin möhkəmlənməsində, Vətəninə, xalqına bağlı sağlam düşüncəli nəsil olaraq yetişməsinə şərtləndirən ilkin səbəblərdəndir.

Uşaqların nitqinin, estetik zövqünün, dünyagörüşünün və s. inkişafına böyük təsiri olan və yeni-yeni məfhumların öyrənilməsində əvəzəlməz rolu olan təkrəlmələr sadəcə funksional baxımdan deyil, eyni zamanda mövzu zənginliyi ilə də diqqəti çəkir.

ƏDƏBİYYAT

1. Ayverdi, İlhan (2006). Misalli Büyük Türkçe Sözlük. 3 ciltte, III c. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
2. Çelebi, Didem Bayındır (2007). Türkiye ve Azerbaycan'daki Çocuk Oyunları ve Oyuncaklarının Karşılaştırmalı İncelemesi // Yüksek lisans tezi. Muğla, Muğla Üniversitesi Yayınları.
3. Boratav, Pertev Naili (1992). 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı. İstanbul, Gerçek Yayınevi Yayınları.
4. www.lent.az
5. Məmmədova, Məleykə (2014). Azərbaycan və Anadolu folklorunda oyun və tamaşalar. Bakı, “Elm və təhsil”.
6. Artun, Erman (1978). Tekirdağ Folklor Araştırması. İstanbul, Tem Ofset Yayınları.
7. Caferoğlu Ahmet (1994). Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme. Ankara: TDK Yayınları.
8. Məmmədov Nizami Muradoğlu (2009). Sabaha açılan qapı. Bakı, Şirvanəşr Yayınları.
9. Azərbaycan folkloru antologiyası (2000). V kitab. Qarabağ folkloru / Toplayanlar İ.Abbaslı, T.Fərzəliyev, N.Nazim. Tərtib edən İ.Abbaslı. Bakı, “Səda”.
10. Azərbaycan folkloru antologiyası (2004). IX kitab, Gəncəbasar folkloru / Tərtib edənlər H.İsmayılov, R.Quliyeva. Bakı, “Səda”.
11. El çələngi (1983). Toplayıb tərtib edənləri T.Fərzəliyev, İ.Abbasov. Bakı, “Gənclik”.
12. www.eogretmen.org/tekerlemeler.htm
13. Azərbaycan folkloru antologiyası (2009). IV kitab, Şəki folkloru. I cild / Tərtib edənlər H.Əbdülhəlimov, R.Qafarlı, O.Əliyev, V.Aslan. Bakı, “Səda”.
14. Nəbiyev Azad (2000). Azərbaycan uşaq folkloru. Bakı, “Elm”.
15. Artun Erman (1983). Tekirdağ Folklorundan Örnəklər. Tekirdağ: Taner Matbaası Yayınları.

16. Azərbaycan folkloru antologiyası (2003). VIII kitab, Ağbaba folkloru / Toplayıb tərtib edənlər H.İsmayılov, T.Qurbanov. Bakı, "Səda".
17. Azərbaycan folkloru antologiyası (2006). XVI kitab, Ağdaş folkloru / Toplayıb tərtib edən İ.Rüstəmzadə. Bakı, "Səda".
18. Güney Azərbaycan folkloru (2013). I kitab / Toplayanı Q.F.Məmmədli. Tərtib edəni S.Abbaslı. Bakı, "Elm və təhsil".
19. www.dersimiz.com/tekerleme/tekerlemeler
20. Azərbaycan folkloru antologiyası (2010). Naxçıvan folkloru. I cild / Toplayıb tərtib edənlər M.Cəfərli, R.Babayev. Naxçıvan: "Əcəmi".
21. Artun, Erman. Adana`da Yağmur Yağdırma Törenləri və Çomçalı Gelin // <http://turkoloji.cu.edu.tr>
22. Qafarlı Ramazan (2013). Uşaq folklorunun janr sistemi və poetikası. Bakı, "Elm və təhsil".
23. Hacıyeva Maarifə, Rıhtım, Mehmet (2009). Folklor və təsəvvüf ədəbiyyatı sözlüyü. Bakı, "Nurlan".
24. Azərbaycan folkloru antologiyası (2012). XXIII kitab. Naxçıvan örnəkləri. II cild / Toplayanı A.Cəfərova. Tərtib edənlər Ə.Ələkbərli, A.Cəfərova. Bakı, "Elm və təhsil".
25. Türkiyə`de 2011 Yılında Yaşayan Ramazan ve Kurban Geleneksel Kutlamaları, Hazırlayanlar: Öcal Oğuz, Mehmet Kösemek, Nihat Çiçekoğlu, Tuna Yıldız. Gazi Üniversitesi Halkbilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi // www.thbmer.gazi.edu.tr

THE TONGUE TWISTERS OF TALE AND GAME IN FOLKLORE OF AZERBAIJAN AND ANATOLIA

SUMMARY

Tongue twisters are rhymed words pronounced in tempo. These kinds of words are pronounced within literary genres, such as tale, story, riddle, people theatre, ceremonies, child plays and etc., or they are said independently.

In the article is given information about the meaning and kinds of tongue twister which are tale tongue twisters, game tellers, tongue twisters and ceremonies. At the same time likeness of tongue twister said in the child plays played in the region of Azerbaijan and Anatolia have been shown and specified. Game words are collected under three names in the article: 1) Tongue twisters, pronounced by beginners when players are selected; 2) the game while using tongue twisters (with repetition, players' gambling language). 3) tongue twisters that complete the game.

СКАЗКИ И ИГРЫ В СКОРОГОВОРКИ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ И АНАТОЛИЙСКОМ ФОЛЬКЛОРЕ

РЕЗЮМЕ

Скороговорки – рифмованные слова, произносимые в быстром темпе. Такого рода слова используются в таких литературных жанрах, как сказка, сказание, загадка, пьеса, обряды, детские игры и т.д., или они произносятся независимо.

В статье приводится информация о значении и видах скороговорок, используемых рассказчиками в обрядах и церемониях. В то же время показано сходство скороговорок в детских играх в регионах Азербайджана и Анатолии. Игровые слова собраны в статье под тремя названиями: 1) скороговорки, произносимые начинающим игру при выборе игроков; 2) сама игра с применением скороговорок (с повторами, азартным языком игроков), 3) скороговорки, завершающие игру.